

Son Sınıf Hemşirelik Öğrencilerine COVID-19'un Bir Yansıması: Stres ve Umutsuzluk

A Reflection of COVID-19 on Senior Nursing Students: Stress and Hopelessness

Seçil GÜLHAN GÜNER¹, Müge TEZEL², Nesrin NURAL³

ÖZ

Bu çalışma, COVID-19 pandemisinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin stres ve umutsuzluk düzeyini belirlemek amacıyla tanımlayıcı ve kesitsel desende yapıldı. Araştırmanın örneklemini, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir üniversitenin Hemşirelik Bölümü'nde lisans eğitimi alan 153 son sınıf hemşirelik öğrencisi oluşturdu. Çalışmanın verileri, Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında "Tanıtıcı Bilgiler Formu", "Algılanan Stres Ölçeği" ve "Beck Umutsuzluk Ölçeği" ile toplandı. İstatistiksel analizler bir bilgisayar programı ile yapılarak, ikili karşılaştırmalarda Mann-Whitney U, üç ve daha fazla karşılaştırmalarda Kruskal-Wallis ve korelasyon testi kullanıldı. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması 20,13±1,34 yıl, %89,5'i kadındır. Öğrencilerin %53,6'sının günlük yaşamdaki stres düzeyinin kısmen yüksek olduğu belirlendi. Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği toplam puan ortalamasının 15,31±4,42 ve Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puan ortalamasının ise 6,34±4,67 olduğu belirlendi. Ayrıca Algılanan Stres Ölçeği toplam puanıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulundu ($r=0,539$, $p<0,05$). Sonuç olarak, pandemi sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin algılanan stres düzeyinin toplam puanı ve alt boyutlarının orta düzeyde olduğu görüldü. Buna ilaveten, öğrencilerin umutsuzluk düzeyinin ise düşük olduğu tespit edildi. Bu araştırma sonuçlarının gelecekte yaşanabilecek herhangi bir pandemi sürecinde stres ve umutsuzluğa yönelik yapılacak müdahale çalışmalarına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Hemşire, Öğrenci, Stres, Umutsuzluk

ABSTRACT

This study was conducted with a descriptive and cross-sectional design to determine the stress and hopelessness levels of senior nursing students during the COVID-19 pandemic. The sample of the study consisted of 153 senior nursing students studying at the Nursing Department of a university in the Black Sea Region. The data of the study were collected between January and March 2021 with the "Introductory Information Form", "Perceived Stress Scale" and "Beck Hopelessness Scale". Statistical analyzes were performed with a computer program, Mann-Whitney U was used for pairwise comparisons, and Kruskal-Wallis and correlation tests were used for three or more comparisons. The average age of the students included in the research is 20.13±1.34 years, and 89.5% are women. It was determined that 53.6% of the students had a slightly high level of stress in daily life. It was determined that the students' Perceived Stress Scale total score average was 15.31±4.42 and the Beck Hopelessness Scale total score average was 6.34±4.67. Additionally, a positive and moderately significant relationship was found between the total score of the Perceived Stress Scale and the total score of the Beck Hopelessness Scale ($r=0.539$, $p<0.05$). As a result, it was observed that the total score and sub-dimensions of the perceived stress level of senior nursing students during the pandemic were at a medium level. In addition, it was determined that the hopelessness level of the students was low. It is thought that the results of this research may contribute to intervention studies on stress and hopelessness during any pandemic that may occur in the future.

Keywords: COVID-19, Nurse, Student, Stress, Hopefulness

Etik Kurul Tarih: 19.06.2020 Sayı: 365 (Bu araştırma için Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 19.06.2020 tarihli (2020/365) etik kurul onayı alınmıştır.)

¹Dr. Öğr. Üyesi, Seçil GÜLHAN GÜNER, İç Hastalıkları Hemşireliği, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, secilgulhan@ktu.edu.tr; secilgulhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1161-066X

²Arş. Gör. Müge TEZEL, İç Hastalıkları Hemşireliği, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, mugetezel1903@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1022-6631

³Prof. Dr. Nesrin NURAL, İç Hastalıkları Hemşireliği, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, nnural@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2100-7386

İletişim / Corresponding Author: Seçil GÜLHAN GÜNER
e-posta/e-mail: secilgulhan@ktu.edu.tr

Geliş Tarihi / Received: 26.12.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 07.05.2024

GİRİŞ

COVID-19, tüm dünyayı sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan olumsuz etkileyerek binlerce insanın ölümüne yol açmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinden itibaren pandemi olarak ilan edilmiştir.¹ Pandemiden olumsuz yönde etkilenen meslek grubunda yer alan sağlık profesyonelleri kendilerini yetersiz, çaresiz ve endişeli olarak hissetmiş olup, özellikle psikolojik yönden olumsuz etkilenmiştir.² Pandemi nedeniyle sağlık profesyonellerinde gelişen psikolojik sorunların nedenleri arasında fazla iş yükü, enfekte olma ve hastalığı bulaştırma endişesi, sevdiklerinden uzak kalma korkusu ve ölüm anksiyetesi gibi faktörler yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda, bu faktörlerin sağlık profesyonellerinde ve sağlık profesyoneli adayları olan hemşirelik öğrencilerinde stres, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunlara neden olduğu vurgulanmıştır.³⁻⁵

COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık alanının yanı sıra eğitim alanında da olumsuzluklar görülmüştür. Dünyada genel olarak eğitim alanında COVID-19 nedeniyle 1,5 milyardan daha fazla öğrenci, 63 milyon öğretmen, çok sayıda eğitim destek personeli ile eğitim alanı kötü yönde etkilenmiştir.⁶ Lisans eğitimi alan üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, öğrencilerin yarısından fazlasının (%63) evinde internet erişimi ve yine benzer oranda (%66) bilgisayar veya tabletinin mevcut olduğu tespit edilmiş ve öğrencilerin yaklaşık dörtte birinin uzaktan eğitim sürecini devam ettiremediği

saptanmıştır.⁷ Bu bağlamda geleceğin sağlık profesyonelleri adayları olan ve uygulamalı lisans eğitimi alan hemşirelik öğrencilerinin de pandemi sürecinden olumsuz yönde etkilendiği düşünülmektedir. Hemşirelik öğrencilerinde pandemi sürecinin bitişinin belirsizliği, enfekte olma ve hastalığı bulaştırma endişesi, yakınlarını/sevdiklerini kaybetme korkusu, sosyal izolasyon ve ekonomik sorunlar gibi durumlar da psikolojik yönden olumsuz etkilere neden olmaktadır.⁸⁻¹⁰ Pandemide yapılan çalışmada, birinci ve dördüncü sınıf lisans hemşirelik öğrencilerinin stres düzeylerinin diğer sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.¹¹ Bu bağlamda bu çalışma, COVID-19 pandemisinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin yaşanabilecek stres ve umutsuzluk düzeyini belirlemek amacıyla tanımlayıcı ve kesitsel desende yapıldı.

Araştırma ile şu sorulara yanıt aranmıştır:

- COVID-19 sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin stres düzeyi nasıldır?
- COVID-19 sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi nasıldır?
- COVID-19 sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerin tanıtıcı özellikleriyle stres ve umutsuzluk düzeyi arasında anlamlı fark var mıdır?
- COVID-19 sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin stres ve umutsuzluk düzeyi arasında nasıl bir ilişki vardır?

MATERYAL VE METOT

Araştırmanın Tipi

Bu araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel tiptedir. Bu araştırma Gözlemsel Araştırma Raporlama Kriterleri (STROBE)'ye göre raporlandı.¹² Ayrıca araştırmanın yazım aşaması internet tabanlı e-anketlerin sonuçlarının raporlanması (Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys-CHERRIES) kontrol listesine göre tasarlandı.¹³

Araştırmanın Yapıldığı Yer

Araştırma Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir üniversitenin Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılı bahar döneminde lisans eğitimi alan son sınıf hemşirelik öğrencileriyle Ocak-Mart 2021 tarihleri arasında çevrimiçi olarak toplandı.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde yer alan bir

üniversitenin Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılı bahar döneminde lisans eğitimi alan son sınıf hemşirelik öğrencilerinin tamamı oluşturdu (N=180). Araştırmada örneklem seçimine gidilmeksizin evrenin tamamına ulaşılması hedeflendi. Araştırmaya dahil edilme ölçütleri kapsamında çalışmaya katılmaya gönüllü, e-posta adresi ve internet erişimi olan, soruları eksiksiz yanıtlayan 153 öğrenci örneklem kapsamına alındı. Çalışmaya katılım oranı %85 olarak bulundu.

Veri Toplama Araçları

Çalışmaya başlamadan önce ilgili izinler alınarak, Google forms programında hazırlanan çevrimiçi anket formu öğrencilerin e-posta adreslerine link şeklinde gönderildi. Her bir katılımcı için çevrimiçi anket formunun cevaplanması yaklaşık 20-25 dakika sürdü. Verilerin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından oluşturulan "Tanıtıcı Bilgiler Formu" ile "Algılanan Stres Ölçeği" ve "Beck Umutsuzluk Ölçeği" kullanıldı.

Tanıtıcı Bilgiler Formu: Literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından hazırlanan bu form, öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini ve COVID-19'a ilişkin özelliklerini içeren toplam 18 sorudan oluşmaktadır.^{14, 15}

Algılanan Stres Ölçeği: Bu ölçek, bireyin yaşamındaki çeşitli durumları ne derece stresli algıladığını ölçmek amacıyla Cohen, Kamarck & Mermelste tarafından (1983) geliştirilmiştir.¹⁶ Ölçeğin orijinalinde Cronbach Alpha değeri 0,86 bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması da Bilge ve arkadaşları tarafından (2009) yapılmış olup, Cronbach Alpha değeri 0,81 olarak belirtilmiştir.¹⁷ Beşli likert tipinde (0 hiç, 4 çok sık) hazırlanan ölçeğin üç maddesi ters (4.,5.,6. maddeler), beş maddesi düz ifadedir (1.,2.,3.,7.,8. maddeler). Ölçeğin algılanan stres (1.,2.,3.,7.,8. maddeler) ve algılanan baş etme (4.,5.,6. maddeler) olmak üzere iki alt ölçeği bulunmaktadır. Ölçek toplam puanı 0-32 arasındadır. Toplam puanın yüksek olması algılanan stres düzeyinin yüksek olması anlamındadır. Alt ölçeklerden alınan puanların yüksekliği ise olumsuz bir

durumdur. Bu çalışma için Cronbach Alpha değeri 0,69 olarak bulundu.

Beck Umutsuzluk Ölçeği: Ölçek, Beck ve arkadaşları tarafından (1974) bireylerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir.¹⁸ Seber ve arkadaşları tarafından (1993) Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olup, Cronbach Alpha değeri 0,86 bulunmuştur.¹⁹ Bu ölçek 11 doğru, dokuz yanlış önerme olmak üzere toplam 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan sorular duygusal, motivasyonel ve bilişsel boyutları kapsamaktadır. Ölçek "gelecek ile ilgili duygular", "motivasyon kaybı" ve "gelecekle ilgili beklenti" olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 11 madde (2, 4, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18 ve 20. maddeler) ters puanlanmaktadır. Gelecekle ilgili duygular "1, 5, 6, 13, 15, 19"; motivasyon kaybı "2, 3, 9, 11, 12, 16, 17, 20"; gelecekle ilgili beklenti "4, 7, 8, 10, 14, 18" nolu maddelerden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 0-20 arasındadır. Alınan puanlar yüksek olduğunda bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğu varsayılmaktadır. "0-3 puan" hiç ya da minimal umutsuzluğu, "4-8 puan" düşük umutsuzluk düzeyini, "9-14 puan" orta umutsuzluk düzeyini, "15 puan ve üzeri" yüksek umutsuzluk düzeyini ifade etmektedir. Bu çalışma için Cronbach Alpha değeri 0,87 olarak bulundu.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma sonucunda Google formlar aracılığıyla elde edilen veriler, Microsoft Excel tablosuna aktarıldıktan sonra Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 26.0 paket programında analiz edildi. Verilerin analizinde yüzdelik, minimum, maksimum değerler, standart sapma, aritmetik ortalama kullanıldı. Verilerin normallik testi Kolmogorov Smirnov testi ile yapıldı buna göre iki gruplu karşılaştırmalarda Mann-Whitney U Testi, üç ve daha fazla gruplu karşılaştırmalarda Kruskal-Wallis testi kullanıldı. Sonuçlar %95 güven aralığında ve anlamlılık seviyesi 0,05 olarak değerlendirildi.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmanın yürütülebilmesi için araştırmanın yapıldığı ilgili Fakültenin Bölüm Başkanlığı'ndan, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı'ndan ve Karadeniz Teknik Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı'ndan yazılı izin (Tarih/Karar No: 2020-365) alındı. Çalışma Helsinki Deklerasyonu 2008 prensiplerine uygun olarak yürütüldü. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler, gönüllü olur formunu okuduktan ve araştırmaya katılmayı kabul ettikten sonra veri toplama formunu yanıtladı.

Ayrıca araştırmada kullanılan ölçeğin uygulanabilmesi için geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan yazarlardan izin alındı.

Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu araştırmanın en önemli sınırlılığı çalışmanın sadece bir kurumda yapılmış olmasıdır, bu nedenle elde edilen veriler sadece uygulandığı zaman ve gruba genellenebilir. Bir diğer sınırlılık ise verilerin çevrimiçi ortamda toplanması nedeniyle diğer bağımsız değişkenlerin sayısının da sınırlı tutulmasıdır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması 20,13±1,34 yıl, %89,5'i kadın, %40,5'i ilde yaşamakta, %79,8'inin aile yapısı çekirdek ailedir ve ailesinin gelir durumu olan öğrencilerin oranı %86,3'tür. Öğrencilerin %5,2'sinde kronik hastalık

bulunmakta ve %9,8'i sürekli ilaç kullanmaktadır, ayrıca ailesinde kronik hastalığı olanları oranı %62,7'dir. Herhangi bir sağlık problemi yaşayan öğrencilerin oranı %12,4'tür. Günlük yaşamdaki stres düzeyi kısmen yüksek olan öğrencilerin oranı %53,6 ve günlük yaşamdaki stresi çözme şekli olarak öğrencilerin %29,4'ü stresi sürekli düşündüğünü ifade etti (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrencilerin Bazı Özellikleriyle Algılanan Stres Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması (n=153)

Özellikler	n	%	Algılanan Stres Ölçeği			
			Algılanan stres	Algılanan baş etme	Toplam puan	
			Ortalama±SS	Ortalama±SS	Ortalama±SS	
Cinsiyet	Kadın	137	89,5	9,01±3,56	6,17±2,28	15,18±4,48
	Erkek	16	10,5	9,44±2,78	7,00±2,45	16,44±3,81
p değeri			p=,662	p=0,212	p=0,25	
Test değeri			=,437	=-1,249	=-1,151	
Yaşadığı yer	İl	62	40,5	9,08±3,38	6,63±2,26	15,71±4,46
	İlçe	58	37,9	8,67±3,09	6,19±2,34	14,86±4,17
	Köy	28	18,3	9,68±3,78	5,61±2,20	15,29±4,04
	Kasaba	5	3,3	9,80±6,91	6,00±2,83	15,80±8,67
p değeri			p=0,505	p=0,254	p=0,674	
Test değeri			=2,338	=4,069	=1,536	
Aile tipi	Çekirdek aile	122	79,8	8,95±3,51	6,41±2,26	15,36±4,40
	Geniş aile	31	20,3	9,47±3,39	5,66±2,42	15,13±4,56
p değeri			p=0,659	p=0,08	p=0,629	
Test değeri			=-0,442	=-1,752	=-0,484	
Ailenin herhangi bir gelir durumu	Evet	132	86,3	8,98±3,49	6,17±2,31	15,15±4,49
	Hayır	21	13,7	9,52±3,43	6,81±2,27	16,33±3,89
p değeri			p=0,418	p=0,19	p=0,244	
Test değeri			=-0,809	=-1,311	=-1,165	

Tablo 1. (Devamı)

Özellikler		n	%	Algılanan Stres Ölçeği		
				Algılanan stres	Algılanan baş etme	Toplam puan
				Ortalama±SS	Ortalama±SS	Ortalama±SS
Öğrencinin herhangi bir gelir durumu	Evet	31	20,3	9,00±3,56	6,77±2,19	15,77±4,48
	Hayır	122	79,7	9,07±3,47	6,12±2,33	15,20±4,42
p değeri				p=0,866	p=0,085	p=0,450
Test değeri				=-0,169	=-1,720	=-0,756
Kronik hastalık varlığı	Evet	8	5,2	10,50±2,14	5,38±1,92	15,88±3,14
	Hayır	145	94,8	8,98±3,52	6,30±2,32	15,28±4,49
p değeri				p=0,180	p=0,278	p=0,777
Test değeri				=-1,342	=-1,084	=-0,284
Ailede kronik hastalık varlığı	Evet	96	62,7	8,99±3,34	6,13±2,28	15,11±4,19
	Hayır	57	37,3	9,18±3,73	6,47±2,35	15,65±4,81
p değeri				p=0,808	p=0,383	p=0,557
Test değeri				=-0,243	=-0,872	=-0,587
Sürekli kullanılan ilaç	Evet	15	9,8	10,60±3,27	6,73±2,46	17,33±4,47
	Hayır	138	90,2	8,89±3,47	6,20±2,29	15,09±4,38
p değeri				p=0,090	p=0,410	p=0,101
Test değeri				=-1,698	=-0,824	=-1,640
Günlük yaşamdaki stres düzeyi	Evet	52	34	10,90±3,01	6,90±2,35	17,81±3,88
	Kısmen	82	53,6	8,76±3,10	6,16±2,21	14,91±3,75
	Hayır	19	12,4	5,32±2,85	4,89±2,05	10,21±3,60
p değeri				p=0,000*	p=0,004*	p=0,000*
Test değeri				=34,092	=11,074	=39,821
Günlük yaşamında meydana gelen stresi çözme şekli	Çok düşünmemeye çalışmak	26	17	9,65±3,38	6,12±2,34	15,77±4,29
	Sürekli düşünmek	45	29,4	9,47±3,71	6,53±2,25	16,00±4,57
	Yakınlarımla/sevdiklerimle paylaşmak	41	26,8	8,12±3,47	6,73±2,13	13,85±4,45
	Sevdiği şeyleri yapmak	18	11,8	8,94±3,11	6,56±2,48	15,50±3,68
	Aileyle paylaşmak	7	4,6	7,43±4,20	4,57±2,23	12,00±4,08
	Hiçbir şey yapmamak, zamana bırakmak	16	10,5	10,19±2,61	7,44±2,22	17,63±3,61
p değeri				p=0,167	p=0,103	p=0,044*
Test değeri				=6,464	=7,706	=9,777
COVID-19 nedeniyle korku yaşama	Evet	109	71,2	9,00±3,54	6,36±2,17	15,36±4,31
	Hayır	44	28,8	9,20±3,36	6,00±2,63	15,20±4,74
p değeri				p=0,800	p=0,277	p=0,891
Test değeri				=-0,253	=-1,086	=-0,137
COVID-19 tanısı alan yakını	Evet	68	44,4	10,24±3,11	6,71±2,10	16,94±3,98
	Hayır	85	55,6	8,12±3,49	5,89±2,41	14,01±4,35
p değeri				p=0,000*	p=0,011*	p=0,000*
Test değeri				=-3,689	=-2,542	=-4,132
Şu anda yaşadığımız sağlık problemi	Evet	19	12,4	9,37±3,30	6,68±2,77	16,05±4,44
	Hayır	134	87,6	9,01±3,51	6,19±2,24	15,21±4,43
p değeri				p=0,794	p=0,523	p=0,653
Test değeri				=-0,261	=-0,639	=-0,449

Katılımcıların Özellikleriyle Stres ve Umutsuzluk Düzeyi

Tablo 1'de öğrencilerin bazı özellikleriyle Algılanan Stres Ölçeği alt boyutları ve toplam puanları karşılaştırılması görülmektedir. Algılanan stres, algılanan baş etme ve toplam puan ile öğrencilerin günlük yaşamdaki stres düzeyi ve yakını COVID-19 olan arasında; Algılanan Stres Ölçeği toplam puanıyla öğrencilerin stresi çözme şekli arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<,05$).

Öğrencilerin bazı özellikleriyle Beck Umutsuzluk Ölçeği alt boyutları ve toplam

puanları karşılaştırılması Tablo 2'de gösterilmektedir. Motivasyon kaybı alt boyutuyla cinsiyet arasında; motivasyon kaybı, gelecek beklentileri alt boyutları ve toplam puanla yaşadığı yer arasında; gelecek beklentileri alt boyutu ile ailede kronik hastalık varlığı arasında; gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, gelecek beklentileri alt boyutları ve toplam puan ile stresi çözme şekli arasında; gelecek ile ilgili duygular ve toplam puanla yakını COVID-19 olan arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<,05$).

Tablo 2. Öğrencilerin Bazı Özellikleriyle Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması (n=153)

Özellikler	n	%	Beck Umutsuzluk Ölçeği													
			Gelecek ile ilgili duygular	Motivasyon kaybı	Gelecek beklentileri	Toplam puan										
			Ortalama±SS	Ortalama±SS	Ortalama±SS	Ortalama±SS										
Cinsiyet	Kadın	137	89,5	1,80±1,69	1,85±1,90	2,50±1,67	6,15±4,51									
				Erkek	16	10,5	1,88±2,39	3,13±2,16	3,00±1,90	8,00±5,84						
							p=0,545	p=0,013*	p=0,281	p=0,236						
Test değeri	=-0,605	=-2,489	=-1,078				=-1,249									
Yaşadığı yer	İl	62	40,5	1,98±1,78	2,50±2,09	2,97±1,65	7,45±4,71									
				İlçe	58	37,9	1,67±1,86	1,47±1,77	2,10±1,69	5,24±4,65						
							Köy	28	18,3	1,50±1,37	1,93±1,76	2,50±1,62	5,93±3,92			
										Kasaba	5	3,3	2,80±2,39	2,00±2,35	3,00±1,87	7,80±6,38
													p=0,355	p=0,016*	p=0,032*	p=0,026*
Test değeri	=3,245	=10,263	=8,836										=9,297			
Aile tipi	Çekirdek aile	122	79,8	1,93±1,82	2,15±2,02	2,64±1,75							6,72±4,83			
				Geniş aile	31	20,3	1,34±1,47	1,38±1,56	2,22±1,45				4,94±3,79			
							p=0,103	p=0,059	p=0,258	p=0,067						
Test değeri	=-1,629	=-1,887	=-1,13				=-1,83									
Ailenin herhangi bir gelir durumu	Evet	132	86,3	1,80±1,80	2,01±2,01	2,63±1,74	6,43±4,81									
				Hayır	21	13,7	1,86±1,56	1,86±1,65	2,10±1,37	5,81±3,80						
							p=0,615	p=0,944	p=0,192	p=0,786						
Test değeri	=-0,502	=-0,07	=-1,306				=-0,271									
Öğrencinin herhangi bir gelir durumu	Evet	31	20,3	1,94±1,93	2,48±2,11	3,00±1,63	7,42±4,79									
				Hayır	122	79,7	1,77±1,73	1,86±1,90	2,44±1,70	6,07±4,63						
							p=0,777	p=0,126	p=0,080	p=0,102						
Test değeri	=-0,284	=-1,531	=-1,750				=-1,637									
Kronik hastalık varlığı	Evet	8	5,2	2,50±1,20	2,50±1,85	2,88±1,36	7,88±2,47									
				Hayır	145	94,8	1,77±1,79	1,96±1,96	2,54±1,72	6,26±4,76						
							p=0,085	p=0,278	p=0,444	p=0,098						
Test değeri	=-1,721	=-1,085	=-0,766				=-1,653									
Ailede kronik hastalık varlığı	Evet	96	62,7	1,65±1,58	1,76±1,76	2,29±1,51	5,70±4,13									
				Hayır	57	37,3	2,07±2,03	2,37±2,22	3,00±1,91	7,44±5,35						
							p=0,394	p=0,173	p=0,026*	p=0,107						
Test değeri	=-0,852	=-1,363	=-2,221				=-1,611									
Sürekli kullanılan ilaç	Evet	15	9,8	2,13±1,30	2,27±2,28	3,00±1,51	7,40±4,22									
				Hayır	138	90,2	1,77±1,81	1,96±1,93	2,51±1,71	6,23±4,73						
							p=0,157	p=0,629	p=0,184	p=0,191						
Test değeri	=-1,414	=-0,483	=-1,327				=-1,308									
Günlük yaşamdaki stres düzeyi	Evet	52	34	2,12±1,84	2,29±2,19	2,85±1,85	7,25±5,14									
				Kısmen	82	53,6	1,83±1,71	1,87±1,73	2,48±1,57	6,17±4,32						
							Hayır	19	12,4	0,84±1,50	1,68±2,19	2,11±1,73	4,63±4,50			
										p=0,006*	p=0,443	p=0,249	p=0,087			
										Test değeri	=-10,164	=-1,630	=-2,778	=-4,889		
Günlük yaşamında meydana gelen stresi çözme şekli	Çok düşünmemeye çalışmak	26	17							1,96±1,89	2,62±2,00	3,08±1,47	7,65±4,24			
				Sürekli düşünmek	45	29,4				2,18±1,87	2,22±1,88	3,04±1,58	7,44±4,47			
							Yakınlarımla/sevdiklerimle paylaşmak	41	26,8	1,12±1,65	1,24±1,67	1,71±1,57	4,07±4,40			
Sevdiği şeyleri yapmak	18	11,8	1,61±1,24							2,06±2,13	2,39±1,88	6,06±4,52				
			Aileyle paylaşmak	7	4,6	2,00±1,53				1,00±0,58	1,86±1,21	4,86±2,67				
						Hiçbir şey yapmamak, zamana bırakmak	16	10,5	2,38±1,82	2,56±2,42	3,00±1,86	7,94±5,57				
p=0,008*	p=0,020*	p=0,001*							p=0,000*							
Test değeri	=13,894	=11,706	=19,324	=23,017												
COVID-19 nedeniyle yaşama korku	Evet	109	71,2	1,77±1,79	1,83±1,82	2,42±1,67	6,03±4,55									
				Hayır	44	28,8	1,89±1,71	2,36±2,23	2,89±1,73	7,14±4,95						
							p=0,555	p=0,229	p=0,133	p=0,225						
Test değeri	=-0,590	=-1,203	=-1,501				=-1,213									
COVID-19 alan yakını tanıması	Evet	68	44,4	2,25±1,85	2,44±2,17	2,65±1,68	7,34±5,02									
				Hayır	85	55,6	1,45±1,62	1,62±1,69	2,48±1,72	5,55±4,26						
							p=0,002*	p=0,029	p=0,498	p=0,023*						
Test değeri	=-3,047	=-2,186	=-0,677				=-2,267									
Şu anda yaşadığımız sağlık problemi	Evet	19	12,4	1,84±1,46	1,74±2,02	2,47±1,54	6,06±4,14									
				Hayır	134	87,6	1,80±1,81	2,02±1,95	2,57±1,72	6,39±4,76						
							p=0,529	p=0,473	p=0,948	p=0,978						
Test değeri	=-0,629	=-0,718	=-0,065				=-0,028									

Katılımcıların Stres ve Umutsuzluk Düzeyi Puan Dağılımları

Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği alt boyutlarından algılanan stres puan alt boyutu ortalamasının $9,05 \pm 3,47$, algılanan baş etme alt boyutu puan ortalamasının $6,25 \pm 2,30$ ve toplam puan ortalamasının $15,31 \pm 4,42$ şeklinde olduğu belirlendi. Hemşirelik öğrencilerinin Beck Umutsuzluk Ölçeği alt boyutlarından gelecek beklentisi alt boyut puan ortalamasının $2,55 \pm 1,69$, motivasyon kaybı alt boyut puan ortalamasının $1,98 \pm 1,95$, gelecekle ilgili duygular alt boyut puan ortalamasının $1,80 \pm 1,76$ ve toplam puan ortalamasının ise $6,34 \pm 4,67$ olduğu saptandı (Tablo 3). Algılanan Stres Ölçeği toplam puanıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulundu ($p < 0,05$).

Tablo 3. Öğrencilerin Algılanan Stres Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeğinden Aldıkları Puanların Dağılımı (n=153)

Ölçekler ve Alt boyutları	X ± S.S.	Minimum-Maksimum
Algılanan Stres Ölçeği		
Algılanan stres	9,05±3,47	0-18
Algılanan baş etme	6,25±2,30	2-11
Toplam puan	15,31±4,42	4-26
Beck Umutsuzluk Ölçeği		
Gelecek beklentisi	2,55±1,69	0-6
Motivasyon kaybı	1,98±1,95	0-7
Gelecekle ilgili duygular	1,80±1,76	0-6
Toplam puan	6,34±4,67	0-19
Ölçek toplam puanları	Beck Umutsuzluk Ölçeği	
	r	p
Algılanan Stres Ölçeği	0,539	0,000

SS: Standart sapma.

r: Korelasyon analizi

Katılımcıların COVID-19'a İlişkin Bazı Özelliklerinin Dağılımı

Öğrencilerin COVID-19'dan etkilenme durumu incelendiğinde; sıklıkla %32,7'sinin yakınlarını/sevdiklerimi kaybetme ve %20,9'unun bulaştırma korkusu yaşadığını ifade ettiği görüldü. Öğrencilerin %71,9'unun COVID-19 ile ilgili bilgileri sıklıkla takip ettiği kaynakların internet olduğu görüldü. Hemşirelik öğrencilerinin COVID-19'dan korunmak için yaptığı uygulamalar incelendiğinde %63,2'sinin maske kullandığı ve %27,1'inin sabun ve suyla el yıkadığı belirlendi. Öğrencilerin %30,7'si COVID-19 sürecinde eğitiminin yarıda kalmasının en çok

üzüldüğü durum olduğunu ifade ettiği görüldü (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların COVID-19'a İlişkin Bazı Özelliklerinin Dağılımı (n=153)

COVID-19'a İlişkin Özellikler	n	%
Yakınlarını/sevdiklerimi kaybetme korkusu	50	32,7
Bulaştırma korkusu	32	20,9
Gelecek kaygısı	16	10,5
Bulaşma korkusu	14	9,2
Toplu alanlara girme korkusu	13	8,5
Etkilenme durumu		
Hiç etkilenmedim	10	6,5
Hastanede çalışma korkusu	5	3,3
Özgürlüğümü kaybetme korkusu	5	3,3
Sürekli temizlik takıntısı	4	2,6
Mezun olamama korkusu	3	2
Hastaneye yatma korkusu	1	0,7
Takip edilen kaynaklar		
İnternet	110	71,9
Yazılı ve görsel medya	43	28,1
Korunmak için yaptığı uygulamalar		
Maske kullanma	98	63,2
Sabun ve su ile el yıkama	42	27,1
Sosyal mesafeyi koruma	18	11,6
Dezenfektan kullanma	17	11
Kolonya kullanma	9	5,8
Eldiven kullanma	7	4,5
Yüz siperliği kullanma	4	2,6
Sürekli ateş ölçme	4	2,6
Bu süreçte en çok üzüldüğü durum		
Eğitiminin yarıda kalması	47	30,7
Gelecek planlarının aksaması	27	17,6
Yakınlarını/sevdiklerimi kaybetmek	22	14,4
Günlük rutininin aniden değişmesi	22	14,4
Üzgün değilim	15	9,8
COVID-19 ile ilgili takip ettiklerim	11	7,2
Arkadaşlarımdan uzakta kalmak	8	5,2
COVID-19 pozitif tanısı almak	1	0,7

%: Yüzde

COVID-19 pandemisi, uygulamalı meslek eğitimi alan ve özellikle mezun konumundaki son sınıf hemşirelik öğrencilerinde stres ve umutsuzluk gibi duygu durum değişiklikleri meydana getirmiştir. Geçmişte yaşanan pandemiler de hemşirelik öğrencilerinin stres yaşamalarına neden olmuştur.^{20,21} Bu doğrultuda bu çalışma COVID-19 pandemisinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin stres ve umutsuzluk düzeyinin belirlenmesiyle gelişebilecek pandemilere ilişkin bu konuda neler yapılacağı konusunda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada, pandemi sürecinde öğrencilerin algılanan stres düzeyinin toplam puanının ve alt boyutlarının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda

pandeminin hemşirelik öğrencilerinin stres düzeyini arttırdığı ve çalışmamızın sonuçlarına paralel olarak öğrencilerin orta düzeyde stres yaşadıkları saptanmıştır.^{11,22-24} Buna ilaveten günlük yaşamdaki stres düzeyi yüksek olan öğrencilerin algılanan stres, algılanan baş etme ve ölçek toplam puanı arasında anlamlılık bulunmaktadır. Bu sonucun, öğrencilerin üçte birinden fazlasının günlük yaşamda stresli olması ve COVID-19 pandemisiyle birlikte eğitiminin yarıda kaldığına üzülmeleri, yakınlarını ve sevdiklerini kaybetme korkusu yaşamasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca bu çalışmadan elde edilen farkın stresi çözme şekli olarak hiçbir şey yapmayanlardan kaynaklandığı belirlenmiştir. COVID-19 pandemisinde yapılan bir çalışmada hemşirelik öğrencilerinin artan stresini çözmek amacıyla en çok kaçınma davranışları sergiledikleri bulunmuştur.²⁵ Bu sonuçlar kapsamında hemşirelik öğrencilerinin pandemi döneminde artan stres düzeylerini kendilerini çeşitli durumların içinden soyutlaması ve sorumluluk almak ve kötü sonuçlarla karşılaşmak istememesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada, hemşirelik öğrencilerinin yarıya yakınının COVID-19 tanısı alan yakını bulunmakta ve bu öğrencilerin stres düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Pandemi döneminde hemşirelik öğrencileriyle yapılan başka bir çalışmada da, COVID-19 tanısı alan aile üyeleri veya arkadaşları bulunan öğrencilerin daha yüksek düzeyde stres ve kaygı yaşadıkları belirlenmiştir.²⁶ Çalışmamız kapsamına alınan öğrencilerin yakınlarının COVID-19'a yakalanması, öğrencilere virüsün yakın çevrelerine kadar ulaşma potansiyelini olduğu gösterdiğinden bireylerin stres düzeylerini artırmakta ve endişe duymalarına neden olduğu düşünülmektedir. Çalışmamızda hemşirelik öğrencilerinin günlük stresi çözme şekilleriyle stres düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık bulunurken, öğrencilerin günlük stresini kontrol etmede hiçbir şey yapmayıp zamana bırakması, stres yaratan durumu sürekli düşünmesi veya çok düşünmemesi, sevdiği şeyler yapması gibi durumlar bireylerin stresörlere karşı

geliştirdiği kontrol mekanizmalarını yansıtmaktadır.

Çalışmamıza dahil edilen hemşirelik öğrencilerinin umutsuzluk düzeyinin düşük olduğu belirlenmiştir. Çalışmamıza benzer şekilde, COVID-19 pandemisinde Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileriyle yapılan farklı bir çalışmada da öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin düşük olduğu vurgulanmaktadır.²⁷ Ayrıca literatürde COVID-19 pandemisi dışında da yapılan farklı çalışmalarda da hemşirelik öğrencilerinin umutsuzluk düzeyinin düşük olduğunu vurgulayan çalışmalar da mevcuttur.²⁸⁻³¹

Bu çalışmada, cinsiyet ile umutsuzluk ölçeği alt boyutlarından motivasyon kaybı alt boyutu arasında anlamlı fark saptanmıştır. Erkek öğrencilerin motivasyon kaybı alt boyut puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Pandemi döneminde hemşireler ile yapılan bir çalışmada erkeklerin kadınlara oranla umut kaybı alt boyutu ile geleceğe ait duygu ve beklentiler alt boyutundan elde ettikleri puanların daha yüksek olduğu belirlenmiştir.³² Çalışmamızda öğrencilerin yaşadığı yer ile Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam ve motivasyon kaybı, gelecek beklentisi alt boyutlarıyla istatistiksel olarak anlamlı fark belirlenmiştir. Motivasyon kaybı alt boyutunda farkın ilde yaşayanlardan, gelecek beklentisi alt boyutu ve umutsuzluk ölçeği toplam puan da ise farkın kasabada yaşayanlardan kaynaklandığı görülmektedir. Bu sonucun pandemi sürecinde ilde yaşayan öğrencilerin kalabalık nüfus nedeniyle izolasyonunun daha zor olması, kasabada yaşayanlarda ise sağlık kuruluşlarına, sağlık profesyonellerine ve koruyucu ekipmanlara ulaşmada kısıtlılıklarının olmasından kaynaklandığı öngörülmektedir.

Çalışmamızda Umutsuzluk Ölçeğinin gelecek beklentileri alt boyutu ile ailede kronik hastalık varlığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Ailesinde kronik hastalığı varlığı olmayan öğrencilerin gelecek beklentisi ailesinde kronik hastalığı olanlara göre daha fazladır. Hemşirelik öğrencilerinin, ailesinde kronik hastalığı olan bireylerin

bulunması COVID-19 tanısı alma riskini artıracığı ve bu durumun olumsuz sonuçlara neden olabileceği düşüncesiyle gelecek beklentisini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Beck Umutsuzluk Ölçeği gelecekle ilgili duygular alt boyutu ve toplam puanına göre yakını COVID-19 olan arasında anlamlı farklılığın olduğu ve hemşirelik öğrencilerinde umutsuzluk düzeylerinin yüksek olmasında COVID-19 olan yakını kaybetme korkusunun neden olduğu öngörülmektedir.

Çalışmada, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin Algılanan Stres Ölçeği toplam

puanıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğu, bu bağlamda stres düzeyi artan öğrencilerin umutsuzluk düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir. Hemşirelik öğrencilerinin stres yaratan durumları kontrol etmede yetersiz kalması ve strese karşı etkin baş etme yöntemlerini kullanamaması öğrencilerde umutsuzluk düzeyinin artmasına katkı sağladığı öngörülmektedir. Hemşirelik öğrencileriyle yapılan bir çalışmada bu çıkarımı desteklemekte olup, öğrencilerin stresle baş etme davranışları arttıkça umutsuzluk düzeyinin azaldığı belirlenmiştir.²⁹

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, COVID-19 pandemisi sürecinde son sınıf hemşirelik öğrencilerinin algılanan stres düzeyinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaya dahil edilen hemşirelik öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlara ek olarak çalışmada, son sınıf hemşirelik öğrencilerinin Algılanan Stres Ölçeği toplam puanıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Çalışmanın sonuçlarından hareketle, mevcut ve olası pandemi süreçlerinde stres düzeyinin optimal seviyede kalması ve umutsuzluğun yaşanmaması

amacıyla hemşirelik öğrencilerine öğrenim süreci içerisinde stres yönetimi, stresi çözme, motivasyon konularında seminerler/kurslar düzenlenmeli ve bu konu uzman bireyler tarafından dersler içerisine entegre edilmelidir. Bununla birlikte klinikteki/sahadaki hemşireler ve diğer sağlık profesyonellerinin de stres yönetimi faaliyetlerine katılımlarının teşvik edilmesi gereklidir. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesiyle gelecekte ortaya çıkabilecek pandemilere ilişkin hemşirelerde ve hemşirelik öğrencilerinde stres yönetimi konusunda farkındalık oluşabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Durgun, H. (2022). "Covid-19 Pandemisinde Hemşirelik Süreci". Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 5 (3), 495-500. <https://doi.org/10.38108/ouhcd.865200>
2. Arslan, L. and Sarı, A. (2021). "Development of Health Care Workers' Attitudes Scale Towards Covid-19 Process Management". Turkish Research Journal of Academic Social Science, 4 (1), 14-23.
3. Lancet. (2020). "COVID-19: Protecting Health-Care Workers". Elsevier Public Health Emergency Collection, 395 (10228), 911-912. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30645-0](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30645-0)
4. Shanafelt, T, Ripp, J. and Trockel, M. (2020). "Understanding and Addressing Sources of Anxiety Among Health Care Professionals During The COVID-19 Pandemic." JAMA, 323 (21), 2133-2134. <https://doi.org/10.1001/jama.2020.5893>
5. Avcil, S. (2021). "Covid-19'un Sağlık Çalışanlarına Etkisi ile İlgili Derleme". International Conference on Eurasian Economies, 241-250.
6. Balcı, A. (2020). "COVID-19 Özelinde Salgınların Eğitime Etkileri". Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama, 3 (3), 75-85.
7. Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). "Yeni Tip Koronavirüs Pandemisi Döneminde Üniversitelerde Uzaktan Eğitim: Lisans Öğrencileri Kapsamında Bir Değerlendirme Çalışması". Yükseköğretim Dergisi, 10 (2), 181-192. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>
8. Taylor, S. (2019). "The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease". Cambridge Scholars Publishing.
9. Van Bavel, J.J, Boggio, P, Capraro, V, Cichocka, A, Cikara, M, Crockett, M. and Ellemers, N. (2020). "Using Social and Behavioural Science to Support COVID-19 Pandemic Response". Unpublished Manuscript.
10. Flowers, P, Davis, M, Lohm, D, Waller, E. and Stephenson, N. (2016). "Understanding Pandemic Influenza Behaviour: an Exploratory Biopsychosocial Study". Journal of Health Psychology, 21 (5), 759-769. <https://doi.org/10.1177/1359105314537542>

11. Aslan, H. and Pekince, H. (2020). "Nursing Students' Views on the COVID-19 Pandemic and Their Perceived Stress Levels". *Perspectives in Psychiatric Care*, 57 (2), 695-701. <https://doi.org/10.1111/ppc.12597>
12. Babaoğlu, A.B, Tekindal, M, Büyükuysal, M.Ç, Tözün, M, Elmalı, F, Bayraktaroğlu, T. ve Tekindal, M.A. (2021). "Epidemiyolojide Gözlemsel Çalışmaların Raporlanması: STROBE Kriterlerinin Türkçe Uyarlaması". *Med J West Black Sea*, 5 (1), 86-93. <https://doi.org/10.29058/mjwbs.869832>
13. Eysenbach, G. (2004). "Improving the Quality of Web Surveys: the Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys (CHERRIES)". *J Med Internet Res*, 29, 6 (3), e34. <https://doi.org/10.2196/jmir.6.3.e34>
14. Koç, A, Demirkol, M.E, Uzun, L.N. ve Tok, H.H. (2021). "COVID-19 Sebebiyle Bir Kurumda Karantina Altında Bulunan Bireylerde Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler". *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 54-63. <https://doi.org/10.30569/adiyamansaglik.817512>
15. Yanık, D. ve Yeşilınar, İ. (2021). "COVID-19 Pandemi Sürecinde Yaşanan Sosyal İzolasyonun Hemşirelik Öğrencileri Üzerindeki Etkileri: Niteliksel Araştırma". *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 8 (2), 103-112.
16. Cohen, S, Kamarck, T. and Mermelstein, R. (1983). "A Global Measure of Perceived Stress". *Journal of Health and Social Behavior*, 385-396. <https://doi.org/10.2307/2136404>
17. Bilge, A, Öğce, F, Genç, R.E. ve Oran, N.T. (2009). "Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)'nin Türkçe Versiyonunun Psikometrik Uygunluğu". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2 (25), 61-72.
18. Beck, A.T, Weissman, A, Lester, D. and Trexler, L. (1974). "The Measurement of Pessimism". *The Hopelessness Scale. J Consult Clin Psycholgy*, 42, 861-865. <https://doi.org/10.1037/h0037562>
19. Seber, G, Dilbaz, N, Kaptanoğlu, C. ve Tekin, D. (1993). "Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği". *Kriz Dergisi*, 1 (3), 139-142. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000045
20. Gao, W.B, Chen, Z.Y. and Wang, Y.N. (2003). "Analysis on the Influence and Changetrend of Public Mentality During Sars Epidemic". *Chinese Mental Health Journal*, 17 (9), 594-96.
21. Zhang, L.J, Lu, P.J. and Gao, Y.X. (2004). "A Study On The Emotional and Behavioral Experiences of Nursing Students During The SARS Epidemic". *Journal of Nurses Training*, 19 (7), 601-3.
22. Tuğut, F, Tuğut, N. ve Çelik, B.Y. (2021). "Sağlık Alanında Okuyan Öğrencilerin Covid-19 Pandemi Sürecinde Durumluk Süreklilik Kaygı, Algılanan Stres ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 136-144. <https://doi.org/10.51754/cusbed.889349>
23. Köksal, Z.P, Altay, G. ve Yavuz, A.Y. (2023). "Pandemi Sürecinde Hemşirelik Öğrencilerinin Algıladıkları Stres Düzeyi ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişki". *Etkili Hemşirelik Dergisi*, 16 (3), 343-356. <https://doi.org/10.46483/jnef.1327442>
24. Polat, S. ve Dur, Ş. (2022). "Covid-19 Pandemi Döneminde Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Desteğin Stres Düzeyine Etkisi". *Izmir Democracy University Health Sciences Journal*, 5 (1), 237-250. <https://doi.org/10.52538/iduhs.1087227>
25. Topal Hançer, A, Güler, N. ve Süha, B.K. (2019). "Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Algıladıkları Stres ve Stresle Baş Etme Davranışları". *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 11 (4), 347-356. <https://doi.org/10.5336/nurses.2018-64617>
26. Aygin, D, Gül, A. ve Dañç, E. (2022). "COVID-19 Enfeksiyonunun Hemşirelik Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". *Sakarya Üniversitesi Holistik Sağlık Dergisi*, 5 (1), 1-18. <https://doi.org/10.54803/sauhsd.1023767>
27. Çağatay, H.T, Salimoğlu, S, Başaran, E. ve Elbaş, N.Ö. (2022). "COVID-19 Pandemisi Döneminde Üniversite Öğrencilerinin Kaygı Durumlarının Umutsuzluk Düzeylerine Etkisi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11 (4), 1435-1442. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.975859>
28. Çunkuş, N, Karaatlı, P, Adana, F. ve Arslantaş, H. (2021). "Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Umutsuzluk Düzeyi ile İlişkili Faktörler". *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 6-14.
29. Aykanat Girgin, B. (2016). "Hemşirelik Öğrencilerinin Öfke, Umutsuzluk, Stresle Baş Etme Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Psikiyatri Hemşireleri Dergisi*, 7 (3), 121-128. <https://doi.org/10.5505/phd.2016.49379>
30. Üstün, G, Dedekoç, Ş, Kavalalı, T, Öztürk, F, Sapçı, Y. ve Can, S. (2014). "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulmaya İlişkin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi". *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 200-221. <https://doi.org/10.17539/aej.33402>
31. Yalçın, S. ve Açıköz, İ. (2014). "Sağlık Bilimleri Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (26), 259-270.
32. Kayaoğlu, K, Polat, H, Asi Karakaş, S. ve Şahin Altun, Ö. (2021). "COVID-19 Enfeksiyonunun Hemşirelerin Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerine Etkisi". *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 13 (4). <https://doi.org/10.5336/nurses.2020-80790>